

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ХІЛЬКОВЕЦЬ ВАСИЛЬ УЛЬЯНОВИЧ

**Форми і методи професійної орієнтації
старшокласників сільської школи в
процесі навчально-трудової діяльності**

13.00.01 — теорія і історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ — 1996

Дисер

00739517 (W)

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України.

Науковий керівник — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник **Тименко М. П.**

Офіційні опоненти — доктор педагогічних наук, професор **Дьомін А. І.**

— кандидат педагогічних наук
Волошук І. С.

Провідна установа — Тернопільський педагогічний інститут.

Захист відбудеться «22» листопада о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д01.32.02
в Інституті педагогіки АПН України (252001, м. Київ — 1,
вул. Трьохсвятительська, 8.)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Інституту педагогіки АПН України

Автореферат розіслано «18» листопада 1996 року

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради

М. П. ЛЕГКИЙ.

Загальна характеристика роботи.

Актуальність дослідження.

Гуманізація державної освітньої політики одним із своїх принципів має створення належних умов для того, щоб кожен суб'єкт навчально-виховного процесу вивчав ті факти, процеси і явища, які максимально відповідають його здібностям та уподобанням. Разом з тим, школа як державна освітня установа спрямовує учнівські інтереси в русло оптимальної відповідності здібностей особистості професійним потребам країни, регіону тощо. Шляхи коректного розв'язання цієї суперечності визначають завдання профорієнтації серед учнівської молоді, її організаційні форми і методи.

Мета профорієнтації, специфіка підходів до розв'язання її завдань несуть на собі відбиток як наявних суспільно-політичних ідеологій, так і результатів психолого-педагогічних досліджень сутності особистості, її структури.

Соціально-економічним та психолого-педагогічним аспектам професійної орієнтації учнівської молоді присвячені дослідження П.Р.Атутова, Ю.П.Аверічева, М.Г.Влагініна, Г.Л.Вухаріної, О.Е.Голомштока, Е.А.Климова, В.М.Мадвігона, К.К.Платонова, Е.М.Павлутенкова, Н.П.Семикіна, М.П.Тименка, В.О.Федорихина та багатьох інших дослідників.

Специфічні особливості професійної орієнтації старшокласників сільської школи вивчалися Г.Г.Бас, В.Ф.Мішкуровою, А.С.Нисимчуком, М.В.Даниленко, В.З.Моцак, В.П.Симоненко, Н.Ф.Остапенком, Д.С.Сергієнко, А.Г.Шеколдіним та іншими.

Багатогранність форм і методів формування професійного самовизначення учнів на вибір професії у сфері матеріального виробництва знайшли відображення в дослідженнях Л.В.Ботякової, А.Дьоміна, М.А.Добриніна, В.І.Журавльова, Л.Г.Прилуки, М.С.Савіної, С.Н.Чистякової.

Спеціально досліджувалась роль сім'ї у професійному виборі

старшокласників, місце продуктивної праці учнів в сукупності організаційних форм і методів їх профорієнтації. Проблема ця актуальна і в зарубіжній педагогіці. Аналіз педагогічних досліджень зарубіжних авторів Н.Меер, У.Лаутербах (Німеччина), Г.Дженкінсон, К.Дюсберг (США) та інших вчених, які вивчали досвід розвинених країн з питань профорієнтації учнів (П.В.Сундукової, І.П.Бринцової, В.Л.Омельяненко, К.І.Івановичом), - підтверджує, що одним з їх підходів до успішного розв'язання проблеми орієнтації учнів на сільськогосподарські професії є удосконалення форм і методів професійної орієнтації старшокласників сільської школи в процесі навчально-трудової діяльності в нових умовах господарювання.

Оцінюючи в цілому позитивне значення отриманих результатів дослідження проблеми професійної орієнтації учнівської молоді, констатуємо їх певну невідповідність соціально-економічним та ідеологічним принципам сьогодення. Багатоукладний характер економіки, приватна та інші форми власності на засоби виробництва, наявність реального ринку праці з таким негативним її проявом як безробіття, чітке розмежування функцій соціальних інститутів, врахування відмінностей в природних обдаруваннях дітей тощо ставлять перед дослідниками проблеми професійної орієнтації завдання достеменно вивчити наявні надбання з цього питання, проаналізувати їх через призму відповідності сучасним соціально-економічним умовам та психолого-педагогічним нормам, по можливості адаптувати їх, а де це неможливо, розробити нові підходи до організації профорієнтаційної роботи серед учнівської молоді.

Усім вищесказаним керувались у виборі теми дисертаційного дослідження.

Мета дослідження - удосконалення форм і методів професійної орієнтації старшокласників сільської школи в процесі навчально-трудової діяльності.

Об'єкт дослідження - професійне самовизначення учнів VIII-XI класів сільської школи в процесі навчально-трудової діяльності.

Предмет досліджень - форми і методи професійної орієнтації учнів VIII-XI класів сільської школи в процесі навчально-трудової діяльності.

У відповідності з поставленою метою та предметом висунута робоча гіпотеза дослідження: формування у сільських старшокласників готовності до свідомого вибору професії в процесі навчально-трудової діяльності буде більш ефективним, якщо:

- забезпечити професійну спрямованість навчально-трудової діяльності старшокласників у процесі продуктивної праці через колективний підряд;

- реалізувати міжпредметні зв'язки під час навчально-трудової діяльності в ході факультативних занять за вибраним учнями профілем навчання;

- створити умови для взаємодії сім'ї, школи та трудових колективів у профорієнтації старшокласників шляхом їх залучення до викладання курсу "Основи вибору професії".

Мета та гіпотеза зумовили завдання дослідження:

1. Вивчити та проаналізувати стан проблеми в педагогічній теорії та практиці.

2. Виявити соціально-педагогічні умови підвищення результативності професійної орієнтації сільських старшокласників.

3. Обґрунтувати і експериментально перевірити ефективність організаційних форм і методів формування у сільських старшокласників готовності до свідомого вибору професії в процесі навчально-трудової діяльності.

4. На основі результатів дослідження підготувати методичні рекомендації для вчителів сільських шкіл по вдосконаленню форм і методів професійної орієнтації старшокласників в процесі навчально-трудової діяльності.

Методологічну основу дослідження склали основні положення психолого-педагогічних досліджень про закономірності розвитку особистості учня та про готовність до самостійного вибору професії як

один з конструктивів різносторонньо розвинутої особистості, нормативні документи про освіту, перспективи її розвитку.

Для розв'язання поставлених завдань використовують такі методи дослідження: вивчення науково-літературних джерел і узагальнення досвіду роботи окремих учителів, педагогічних колективів та центрів профорієнтації; анкетування; експертна оцінка; спостереження; експеримент.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методами теоретичного обґрунтування вихідних позицій і застосування комплексу взаємодоповнюючих адекватних завданням методів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні шляхів удосконалення форм і методів формування і розвитку потребнісно-мотиваційної сфери особистості як визначального фактора підготовки старшокласників сільської школи до професійного самовизначення в поєднанні з практичною їх підготовкою на рівні професійних проб у процесі продуктивної праці на основі бригадного підряду.

Теоретичне значення дослідження: 1. Виявлено соціально-педагогічні фактори підвищення результативності професійної орієнтації сільських старшокласників у нових економічних умовах господарювання.

2. Обґрунтовано шляхи вдосконалення організаційних форм і методів профорієнтації сільських старшокласників.

3. Доведено ефективність використовуваних форм і методів формування у старшокласників сільської школи готовності до професійного самовизначення.

Практичне значення дослідження: На основі отриманих результатів підготовлено методичні рекомендації для сільських педагогічних працівників з вдосконалення форм і методів профорієнтації старшокласників в процесі навчально-трудової діяльності. Результати дослідження використовувались при написанні науково-методичних статей. Матеріали дослідження можуть бути використані при вдосконаленні навчальних програм загальноосвітньої школи, а також в про-

цесі підготовки дидактичних та методичних посібників з професійної орієнтації сільських старшокласників.

На захист виносяться:

1. Шляхи вдосконалення організаційних форм і методів профорієнтації сільських старшокласників.

2. Форми взаємодії сім'ї, школи і трудових колективів у професійній орієнтації сільських старшокласників.

3. Методи реалізації міжпредметних зв'язків як фактор формування у сільських старшокласників готовності до самостійного вибору професії.

4. Засоби підсилення професійної спрямованості продуктивної праці сільських старшокласників як дійові чинники їх професійного самовизначення.

Апробація та впровадження основних результатів

дослідження здійснювалось:

у виступах дисертанта на Всесоюзній науково-практичній конференції "Керівництво райво по використанню засобів масової інформації в трудовій діяльності старшокласників" /Рівне, 1987/; на засіданні Запорізької лабораторії трудового навчання і професійної орієнтації "Трудове виховання учнів в сільській школі" /Запоріжжя, 1988/; на міжвузівській науково-практичній конференції "Роль системи професійної орієнтації сільських школярів до свідомого вибору професії" /Рівне, 1990/; на міжнародній науково-практичній конференції "Виховання потреби в сільськогосподарській праці у старшокласників в умовах нових форм організації праці" /Рівне, 1993/; в повідомленнях про проміжні результати дослідження автор неодноразово виступав на засіданнях лабораторії трудового виховання і професійної орієнтації інституту педагогіки АПН України, перед слухачами курсів підвищення кваліфікації в Рівненському обласному інституті вдосконалення вчителів, перед студентами загально-технічного факультету Рівненського педагогічного інституту; результати виконаного дослідження впроваджені в практику профорієнтаційної роботи сільських загальноосвітніх шкіл Рівненської області та в

Рівненському міжвідомчому центрі професійної орієнтації.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Загальний обсяг роботи - 168 сторінок машинописного тексту /разом з додатками 179 сторінок/.

Основний зміст роботи

У першому розділі дисертації "Проблема профорієнтації сільських школярів в педагогічній теорії і практиці" аналізується рівень готовності старшокласників сільської школи до самостійного вибору професії та стан профорієнтаційної роботи серед сільської учнівської молоді, вивчаються соціально-педагогічні умови, які сприяють підвищенню результативності профорієнтації сільських школярів, науковій ревізії піддаються класичні надбання вітчизняної і зарубіжної педагогічної думки з проблем формування в учнів готовності до самостійного вибору професії.

З метою з'ясування ефективності організаційних форм і методів формування у сільських старшокласників готовності до самостійного вибору професії на етапі констатуючого експерименту ми вибрали для аналізу типові професії сільськогосподарського виробництва. Зокрема, ми цікавилися, як інтереси сільських старшокласників, їх потреби та мотиви проєктуються на самостійний вибір ними професії тракториста, водія, агронома, зоотехніка, садовода, пасічника та деяких інших.

Діагностика інтересу сільських старшокласників до сільськогосподарської праці показала, що із загальної кількості учнів /до опитування було залучено 478 учні VIII-XI класів/ у 16.6% яскраво виражений інтерес до професій сільськогосподарського профілю, у 57.5% учнів інтерес до сільськогосподарської праці задовільний, у 26.4% сільських старшокласників інтерес до професій аграрного сектора економіки практично відсутній.

Щоб проаналізувати зміну учнівських інтересів до сільськогосподарської праці з віком, порівняли рівні прояву інтересу до сільськогосподарського виробництва між класами і побачили, що з віком романтичні уявлення про окремі сільськогосподарські професії розвіюються. Так, якщо серед восьмикласників 16% учнів характеризуються низьким проявом інтересу до сільськогосподарської праці, то серед дев'ятикласників таких учнів 25%, серед десятикласників їх 30%, а в одинадцятому класі їх уже 33%.

Дані констатуючого експерименту показали також зменшення відносної кількості учнів від VIII до XI класу з яскраво вираженим інтересом до сільськогосподарської праці. Зафіксовано також незмінність з віком відносної кількості учнів з задовільним інтересом до сільськогосподарських професій.

Аналіз наведених даних дозволяє зробити висновок, що з віком учнівські професійні інтереси змінюються, причому ці зміни відбуваються не стільки внаслідок кристалізації власного професійного ядра, скільки за рахунок розширення світогляду учнів, їх ознайомлення з новими об'єктами техніки, технологічними процесами, колом нових професій. Іншими словами, наявні організаційні форми і методи профорієнтації не забезпечують ефективного формування у сільських старшокласників готовності до свідомого самостійного вибору професії.

Приписуючи учням з низьким рівнем прояву інтересу до сільськогосподарської праці - 1, з середнім - 2, з яскраво вираженим - 3, отримали середні показники рівня прояву інтересу до сільськогосподарських професій у 8-класників 2.1, у 9-класників 1.94, у 10-класників 1.83, у 11-класників 1.75 і середній показник для всіх сільських старшокласників 1.93. Усереднені дані ілюструють уже відмічену нами тенденцію згасання з віком інтересу до сільськогосподарських професій і свідчать в загальному про відносно низький інтерес сільських старшокласників до професій агропромислового комплексу.

Діагностика потреби сільських старшокласників в праці показала, що з віком /беремо до уваги тільки учнів VIII-XI класів/ потреба в сільськогосподарській праці майже не змінюється. Проте, цей факт не можна трактувати так, ніби у внутрішньому світі сільських старшокласників не відбувається ніяких змін. Аналіз учнівських відповідей на запитання анкети показує, що є група запитань, відповіді на які у 8-класників співпадають, а у 11-класників не співпадають із стандартизованими відповідями і навпаки. Запитання, у відповідях на які були зафіксовані розбіжності, бралися нами за основу при аналізі організаційних форм і методів профорієнтації, що використовуються в практиці роботи сільських загальноосвітніх шкіл.

В цілому відносна кількість учнів з високим рівнем розвитку потреби в сільськогосподарській праці зростає від VIII - до XI класу, але процент учнів з високим рівнем розвитку потреби в сільськогосподарській праці настільки незначний /16%, що задовільнитись цим показником не можна. Ми далекі від думки, що кожний сільський випускник має обрати сільськогосподарську професію чи працювати в рідному селі. Але при цьому ми глибоко переконані, що якщо лише один із шести сільських випускників багатиме працювати в рідному селі, то відродити українське село, підняти його інтелектуальний і культурний розвиток ми не зможемо.

З метою діагностики мотивів трудової діяльності у сільських старшокласників їм пропонувалося вибрати із двадцяти восьми сім мотивів прагнення працювати краще. Найбільше "голосів" набрало твердження "просто подобається працювати". Значна частина сільських старшокласників бажає працювати краще заради того, щоб бути на доброму рахунку у вчителів та в трудовому колективі. Наступне місце посідає прагнення радувати батьків своєю працею, після чого учні віддають перевагу бажанню приносити користь людям. Насторожує той факт, що більше від норми учнів назвали серед головних мотивів бажання отримати кваліфікаційне посвідчення, бажання стати фінан-

сово незалежним членом сім'ї. Значна частина сільських старшокласників бажає працювати краще заради виконання свого обов'язку. Серед учнівських відповідей не часто зустрічається бажання розвинути свої здібності, прагнення продовжувати сімейні традиції.

Як бачимо, в переважній більшості сільські старшокласники не готові до самостійного вибору професії. Щоб з'ясувати причини низької результативності профорієнтації у сільських старшокласників, ми вивчили, які форми і методи формування готовності до професійного самовизначення використовуються сьогодні в практиці роботи сільських загальноосвітніх шкіл.

Аналіз показав, що в переважній більшості сільських шкіл ведеться передбачена планом навчально-виховного закладу профорієнтаційна робота. Зокрема, педагогічні колективи шкіл спрямовують свою роботу на формування в учнів уявлень про різні види трудової діяльності, певна увага приділяється психофізіологічним умовам правильного професійного вибору. В школах налагоджується профдіагностична служба, функціонують кабінети та куточки профорієнтації.

Разом з тим, вибуху комерційних інтересів серед населення і учнівської молоді в тому числі, лавині суто матеріальних стимулів школа зуміла протиставити мало чого ефективного в змісті профорієнтаційної роботи, в її організаційних формах і методах. Випускнику для формування стійких професійних інтересів недостатньо почути про ту чи іншу професію і оцінити свої психофізіологічні дані через призму вимог до вимірної професії; йому конче потрібно практично поспробувати свої сили і оцінити власні можливості. Вилучення з навчального плану середньої загальноосвітньої школи суспільно корисної, продуктивної праці позбавляє сільських старшокласників в переважній більшості "доторкнутися руками" до масових професій сільськогосподарського виробництва. Власні проблеми місцевих господарств стали серйозною перепоною на шляху об'єднання зусиль сім'ї, школи та трудових колективів у профорієнтаційній роботі серед сільської учнівської молоді. До факторів соціально-економічно-

го характеру додаються психолого-педагогічні чинники низької ефективності професійної орієнтації сільських старшокласників.

В цілому, аналіз рівня готовності сільських старшокласників до самостійного вибору професії і практика профорієнтаційної роботи в сільській загальноосвітній школі переконали нас в необхідності пошуку шляхів вдосконалення форм і методів формування готовності до самостійного вибору професії на терені соціально-економічних змін в житті суспільства та класичних психолого-педагогічних надбань розв'язання проблеми професійної орієнтації учнів.

З переходом України до ринкових економічних відносин, з крахом усталених ідеологічних норм відбуваються значні зміни в системі соціальних факторів впливу на процес професійної орієнтації сільських випускників. Зокрема, виділяється група факторів, які сприяють підвищенню результативності профорієнтаційної роботи серед сільської учнівської молоді, разом з тим, активізується дія тих соціальних умов, які, навпаки, негативно впливають на формування у випускників готовності до свідомого самостійного вибору професії.

Перш за все, усі соціально-економічні зміни відбуваються на фоні загального ускладнення характеру праці, сільськогосподарської техніки та технології, що, звісно, висуває підвищені вимоги до спеціалістів, повністю задовольнити які можливо за умови правильного професійного вибору, адекватного співставленню згаданих вимог з власними психофізіологічними можливостями.

Впровадження в сільськогосподарському виробництві нової техніки і технології, які пов'язані з комплексною механізацією і автоматизацією виробничих процесів, супроводжується скороченням долі ручної і зростанням питомої ваги розумової праці. Іншими словами, село сьогодні відчуває не тільки потребу в різноробочих, механізаторах, водіях тощо, а все відчутніше зростає попит на економістів, програмістів, інженерно-технічних працівників і т.п., що створює

сприятливі об'єктивні умови для узгодження природних обдарувань сільських дітей з кадровими потребами місцевих господарств.

Вибору професії, яка відповідає здібностям сільського випускника та його інтересам, сприяє також розширення спектру професій агропромислового комплексу внаслідок розвитку місцевої переробної промисловості сільськогосподарської продукції. Цей фактор особливо рельєфно проявляється в зв'язку з сезонністю окремих сільськогосподарських робіт.

Позитивно позначається на можливостях вибору сільськими старшокласниками професії до душі відмова від гігантоманії, однією з характерних ознак якої є надмірна концентрація промислового виробництва, наукових і культурних установ. Пропорційний розвиток виробничої і соціально-культурної інфраструктури одним із своїх наслідків має надання можливості педагогам, шкільним профорієнтаторам ознайомлювати сільських школярів з широким колом професій не за малюнками, а шляхом екскурсій, запрошення в навчально-виховні заклади представників різних професій.

Є підстави сподіватись, що зважена соціально-демографічна політика в країні не змушуватиме сільських педагогів вишукувати фраз, щоб пояснити створену за формою емансипацію жінок і оправдати деградацію чоловіків. Правильність соціально-демографічної політики проявляється також у пропорційності кількості робочих місць густоті населення. За таких умов у сільських випускників набагато більше шансів зробити правильний вибір професії і, що головне, працевлаштуватись за фахом.

Соціально-економічні зміни в країні фактично призупинили негативну тенденцію попередніх років, коли окремі випускники сільської школи прагнули потрапити до будь-якого вузу, не враховуючи своїх обдарувань, не помічаючи своїх здібностей, інтересів, які б пов'язувалися з навчанням у вищому учбовому закладі.

Зростання енергозабезпечення сільськогосподарського виробництва призводить не тільки до розширення спектра професій аграр-

ного сектора. Поряд з цим, міняється сутність старих типових професій. Сільськогосподарська праця, яка протягом тривалих років вважалася виснажливою, виключно репродуктивною, а тому мало привабливою, перестає бути такою, привертає до себе увагу учнів, захоплює їх.

Позитивні зміни техніко-технологічного характеру спричиняють сприятливі соціально-культурні зміни. Змінюється соціальне становище, інтелектуально-культурний рівень батьків сьогоднішніх сільських старшокласників, а разом з цим міняється характер і сила їхнього впливу на професійний вибір сільської учнівської молоді.

Культивування різних форм організації сільськогосподарського виробництва дозволяє учням поспробувати себе не тільки у виробничих бригадах, а й в орендному, бригадному чи сімейному підприємстві, в учнівських кооперативах, малих підприємствах тощо, власним розумом оцінити позитивні і негативні сторони кожної з форм, творчо підійти до їх вибору. Дія цього фактора на формування у сільських старшокласників готовності до самостійного вибору професії значно підсилюється в зв'язку з впровадженням різних форм власності на землю, розвитком фермерських господарств.

Серед негативних тенденцій соціально-економічних змін, які переживає країна, насамперед відмічаємо послаблення почуття відповідальності за трудову підготовку старшокласників, їх профорієнтацію колективних сільських господарств як соціальних інститутів. Місцеві господарства, обтяжені власними виробничими та фінансовими проблемами в поодиноких випадках проявляють зацікавленість в залученні сільських старшокласників до розв'язання виробничих завдань. Передовики сільськогосподарського виробництва сьогодні рідкі гості в школі. Перейшовши на рейки господарського розрахунку і самофінансування, окремі періодичні видання зайняли позицію пасивного спостерігача щодо проблем професійної орієнтації учнівської молоді. Поява недержавного сектора економіки суттєво затруднює координацію профорієнтаційної роботи в школах району. Відійшли в минуле

масові форми профорієнтаційної роботи серед сільської учнівської молоді. Значної шкоди формуванню у сільських старшокласників готовності до самостійного вибору професії заподіяло волонтаристське вилучення з навчального плану загальноосвітньої школи суспільно корисної, продуктивної праці. Відсутність єдиної державної політики щодо учнівської молоді фактично породжують проблему працевлаштування сільських випускників. З розпадом колишнього СРСР негативно проявляється політика спеціалізації окремих регіонів щодо професійної підготовки випускників шкіл. Економічні важелі суспільного життя абсолютизуються і в такій атрофованій формі проникають у процес професійного самовизначення сільських старшокласників. Вузька спеціалізація місцевих господарств /що, звичайно, обумовлюється фінансовими міркуваннями/ звужує коло професій, з якими сільські старшокласники можуть познайомитися безпосередньо. Занування фермерських господарств послабляє цю проблему, але повністю її не вирішує.

Результати проведеного дослідження переконали нас в тому, що активізація факторів позитивного впливу і нейтралізація негативних чинників соціально-економічних змін у житті суспільства, українського села є одним з ефективних шляхів підвищення результативності профорієнтаційної роботи серед сільських старшокласників. Дані формуючого експерименту показали також, що вдосконалення форм і методів формування у старшокласників сільської школи готовності до свідомого вибору професії можливе за рахунок творчого використання розглянутих через призму наявних соціально-економічних умов класичних надбань в психолого-педагогічній теорії і практиці з питань професійної орієнтації учнівської молоді.

Зокрема, вивчення педагогічної спадщини Н.К.Крупської, її ідеї щодо місця продуктивної праці в професійному спрямуванні учнівської молоді дозволили нам організувати профорієнтаційну роботу серед сільських старшокласників таким чином, щоб кожен учень міг попробувати свої сили, проявити свої здібності у тій професії, до

якої у нього є нахили, яку він бажає обрати. В основу вдосконалення форм і методів профорієнтації сільських старшокласників було покладено також погляди А.А.Луначарського на зміст загальноосвітньої підготовки школярів, який, на думку вченого, має служити фундаментом, підвалиною їх професійної орієнтації. Накінець, враховуючи сьогоденні реалії, ми по-новому оцінили результати дослідження П.П.Блонського у тому місці, де він виділяє серед найдієвіших чинників професійного самовизначення школяра його здібності, інтереси, професійні традиції в сім'ї та кадрові потреби суспільства.

Творче переосмислення психолого-педагогічної спадщини вітчизняних вчених на фоні сучасних соціально-економічних умов та вимог до професійної орієнтації учнівської молоді дозволило сформулювати один із концептуальних підходів до формування в сільських старшокласників готовності до самостійного вибору професії як результат професійного самовизначення старшокласника, в основі якого лежить взаємодія факторів природних обдарувань індивідуума, його данини сімейним трудовим традиціям, а також попиту на дану професію на ринку праці.

У другому розділі дисертації "Експериментальна перевірка ефективності шляхів удосконалення форм і методів профорієнтації сільських старшокласників" дидактично розвивається концептуальне положення формування в учнівської молоді готовності до свідомого вибору професії, розробляються форми взаємодії сім'ї, школи і трудових колективів у профорієнтації сільських старшокласників, обґрунтовуються способи реалізації міжпредметних зв'язків у процесі вивчення учнями основ наук та засоби підсилення професійної спрямованості продуктивної праці учнів VIII-XI класів сільської загальноосвітньої школи. Окремий параграф дисертації присвячений динаміці професійного самовизначення сільських старшокласників.

В психолого-педагогічній та соціологічній літературі сутність профорієнтації зводиться до системи впливів різних соціальних інститутів на особистість з метою допомоги їй у виборі професії

відповідно з індивідуальними особливостями та вимогами соціально-економічного розвитку суспільства. На жаль, як в школах, так і на інших освітніх рівнях компоненти профорієнтації штучно розділені, а тому підвищення ефективності профорієнтаційної роботи серед сільських старшокласників на педагогічному рівні означає виділення найістотніших факторів впливу /маємо на увазі форми і методи профорієнтації/ на формування у них готовності до самостійного вибору професії та утворення на цій основі системи професійної орієнтації учнівської молоді.

Результати дослідження підтвердили визначальну роль школи в професійній орієнтації учнів. Але педагогічне керівництво професійним вибором учнів досягає своєї оптимальної ефективності, якщо школа стає зв'язуючим елементом у впливі сім'ї та соціально-виробничого оточення. У зв'язку з цим, в експериментальній практиці розроблявся план роботи з професійної орієнтації сільських старшокласників, який включав мету, завдання, зміст, форми, методи та очікувані результати. Очікувані результати - це готовність сільських старшокласників до самостійного вибору професії, тобто інтегральна якість особистості, яка включає соціально-моральну, психологічну і практичну готовність як складові компоненти.

Оскільки процес професійної орієнтації - це тривалий, неперервний процес, то педагогічно доцільно розділити його на декілька етапів /в нашому дослідженні виділялось три етапи: профпросвіта і попередня профдіагностика, професійна активізація, профконсультація/ і деталізувати цілі на кожному з етапів по кожній із компоненту готовності учнів до самостійного вибору професії. Поетапна конкретизація цілей по кожній із компоненту /дана модель/ формування готовності сільських старшокласників до вибору професії проводиться у тексті дисертації.

Експериментальна перевірка моделі, формування готовності сільських старшокласників до вибору професії спрямовує на необхідність координації зусиль сім'ї, школи і трудових колективів.

Вільше того, залучаючи батьків до професійної орієнтації, недостатньо обмежитись їх впливом на розвиток дитячих задатків чи певних психічних якостей в сім'ї. Експериментальна практика доводить доцільність залучення батьків до організації масових заходів: зборів, екскурсій, зустрічей з передовиками сільськогосподарського виробництва, тематичних виставок про світ професій, гурткових занять за інтересами, продуктивної праці учнів. На основі отриманих результатів робимо також висновок про доцільність практикування в профорієнтаційній роботі серед сільських старшокласників, окрім сказаного, бесід педагогів у колі сім'ї.

У ході дослідження ми переконалися, що батьки в переважній більшості не готові до дійової профорієнтаційної роботи. А тому їх залученню до профорієнтації дітей має передувати певна теоретико-методична робота з боку педагогічних працівників. Діагностика готовності батьків до профорієнтаційної роботи свідчить, що вони в першу чергу відчують потребу в психолого-педагогічних знаннях з проблем профорієнтації. Значний інтерес для батьків представляють знання про вікові особливості розвитку дітей, формування їх інтересів, розвиток здібностей та здатність до самоаналізу. Як показало дослідження, найбільші труднощі батьки відчують при визначенні здібностей своїх дітей.

Пропаганда психолого-педагогічних знань з проблем професійної орієнтації школярів дозволила нам перейти на якісно новий рівень взаємодії сім'ї, школи і трудових колективів у формуванні в учнівської молоді готовності до свідомого вибору професії, залучаючи батьків до викладання окремих тем курсу "Основи вибору професії". Примітно, що 93% опитаних учнів позитивно оцінили педагогічну практику батьків. 76% сільських старшокласників стверджують, що вони навіть не мислять собі, щоб теми, в яких ведеться мова про окремі професії, зміг викласти хтось інший краще, ніж це можуть зробити люди - представники цих професій.

В ході експерименту встановлено також, що безпосередня участь

батьків у профорієнтаційній роботі активізує їх педагогічний вплив на дітей у сім'ї. Як правило, такі батьки радять дітям краще вчитися, купляють літературу профорієнтаційного спрямування, рекомендують дивитися відповідні телепередачі, практично навчають своїй професії тощо. З іншого боку, залучення батьків до викладання окремих тем курсу "Основи вибору професії" позитивно позначається на досягненні єдності в їх позиції, позиції педагогів і учнів щодо майбутнього вибору професії останніми.

З метою актуалізації міжпредметних зв'язків в експериментальних школах проводилися семінари, на яких учні виступали з доповідями, які обов'язково повинні були нести прикладну, профорієнтаційну спрямованість. З цієї метою практикувалось також написання учнями рефератів. При написанні рефератів учні використовували різні літературні джерела, відвідували потрібні сільськогосподарські об'єкти, виставки, музеї, зустрічалися зі спеціалістами. Обов'язковою вимогою при написанні рефератів була відповідь на питання: 1/. Чи потрібні в народному господарстві люди обраної тобою професії? 2/. Що ця професія дає людині? 3/. Яких якостей вимагає від людини дана професія? 4/. Як краще підготуватись до обраної професії?

Особливого значення в експериментальній практиці надавалося реалізації міжпредметних зв'язків у формі міжпредметних факультативів. Залучаючи учнів до факультативних занять, ми насамперед визначали їхні здібності, професійні інтереси та враховували профіль їхньої трудової підготовки.

Міжпредметні факультативи у змістовому плані являли собою розширення і поглиблення окремих тем курсу "Основи вибору професії", який на загально теоретичному рівні читався для всіх учнів, а його окремі теми, що зв'язані з специфікою різних груп професій сільськогосподарського виробництва, реалізовувались у вигляді факультативних занять /лекцій, семінарів, практичних та лабораторних робіт тощо/. До викладання міжпредметних факультативів залучались

учителі-предметники, батьки та представники трудових колективів.

Реалізуючи міжпредметні зв'язки, учителі експериментальних шкіл широко практикували уроки узагальнення і систематизації знань, умінь та навичок, уроки-екскурсії, зустрічі з представниками різних професій. Результати експерименту свідчать, що ефективність використання міжпредметних зв'язків з метою формування у сільських старшокласників готовності до свідомого вибору професії помітно зростає, якщо засвоєння основ наук поєднується з суспільно корисною, продуктивною працею учнів в колгоспах, кооперативах та фермерських господарствах тощо, оскільки саме за такої умови відкривається можливість поєднати теоретичні знання учнів з практичними вимогами тієї чи іншої професії.

Дійовим фактором підвищення ефективності формування у сільських старшокласників готовності до свідомого вибору професії є залучення їх до суспільно корисної, продуктивної праці та підсилення її професійної спрямованості. В ході експериментального дослідження підсилення професійної спрямованості продуктивності праці учнів реалізовувалось нами на двох рівнях: змістовному і процесуальному. Залучаючи учнів до продуктивної праці, ми виходили не лише з того, щоб прищепити учням елементарні навички і бажання працювати, а й щоб окрім першого, дати можливість їм опанувати тими знаннями та вміннями, які конче потрібні у майбутній діяльності /наприклад, управління та обслуговування с/г техніки, економічні знання, основи фермерського господарювання тощо/. Підсилення професійної спрямованості продуктивної праці на процесуальному рівні означало організацію праці учнів у такій формі, яка широко сьогодні практикується в реальному сільськогосподарському виробництві і є доцільною з педагогічних та економічних міркувань. В результаті попередніх експериментальних проб ми зробили вибір на колективному підприємстві.

Формуванню готовності до професійного самовизначення і, зокрема, розвитку стійкого інтересу до тієї чи іншої сільськогоспо-

дарської професії сприяє розв'язанню учнями при вивченні основ наук задач на сільськогосподарську тематику. Такі задачі, як правило, ілюструють зв'язок навчальних дисциплін з сільськогосподарським виробництвом, висвітлюють роль навчального предмета у сільськогосподарській праці.

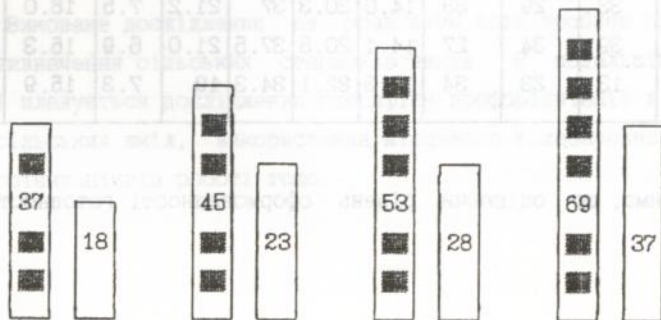
Практичній готовності до праці у сільськогосподарському виробництві сприяють досліди на базі навчально-дослідних ділянок та в лабораторних умовах. Особливо ефективні лабораторні роботи учнів, коли вони виконуються на замовлення сільськогосподарських підприємств, наукових установ тощо.

Загалом, використані на етапі формуючого експерименту шляхи вдосконалення організаційних форм і методів профорієнтації сільських старшокласників виявилися ефективними у формуванні у старшокласників сільської школи готовності до свідомого вибору професії, про що свідчать дані динаміки їхнього професійного самовизначення.

Аналіз даних дисертаційного дослідження показує, що з віком /для порівняння бралися учні VIII-XI класів експериментальних шкіл/ готовність сільських старшокласників до свідомого вибору професії підвищується /див. мал.2/.

Мал.2.

Рівень готовності старшокласників сільської школи до свідомого вибору професії /процент правильних відповідей/ учнями експериментальних /■/ і контрольних /□/ класів.

Щоб судити про вплив використовуваних організаційних форм і методів профорієнтації сільських старшокласників на окремі компоненти їх готовності до свідомого вибору професії, по завершенні формуючого експерименту провели діагностику мотивів, інтересів та потреб в сільськогосподарській праці /див.табл.8/.

Таблиця 8

Результати вивчення мотивів, інтересів та потреби сільських старшокласників у сільськогосподарській праці у процентному представленні від їх загальної кількості

Класи/ компоненти готовності	Мотиви			Інтереси					Потреби	
	суспі льно значу щі	інд. значу щі	випад кові	стій кі	усві дом- лені	неус відо мле ні	зага льні	не стій кі	Високий рі- вень	конста туючі
8	21	23	56	13.1	18.2	39	23.2	6.5	17.5	23
9	33	29	38	14.0	20.3	37	21.2	7.5	16.0	17
10	39	34	27	14.1	20.5	37.5	21.0	6.9	16.3	39.8
11	13	23	34	17.3	22.1	34.3	19	7.3	15.9	35

Зазначимо, що оцінюючи рівень сформованності готовності до

самостійного вибору професії, ми враховували відповіді як старшокласників, так і педагогів, і батьків.

Отримані дані на етапі формуючого експерименту в цілому підтверджують ефективність вдосконалених форм і методів профорієнтаційної роботи серед сільських старшокласників. Поряд з цим результати проведеного дослідження привели нас до переконання, що головне в професійному самовизначенні учнів не остаточний професійний вибір, а становлення громадянина-трудівника, обізнаного з найтипівішими видами праці і такого, що надає особливого значення в житті правильному вибору професії.

Окрім вищегаданого, результати виконаного дослідження дозволяють зробити такі висновки:

- підвищення результативності профорієнтації сільських старшокласників передбачає в першу чергу використання сприятливих та нейтралізацію несприятливих факторів впливу сучасних соціально-економічних змін в країні;

- формування у сільських старшокласників готовності до свідомого вибору професії неодмінно має передбачити педагогічне керівництво процесом їх професійного самовизначення;

- одним із можливих шляхів підвищення ефективності формування готовності у сільських старшокласників до самостійного вибору професії є вдосконалення форм взаємодії сім'ї, школи і трудових колективів у професійній орієнтації сільських старшокласників, методів реалізації міжпредметних зв'язків та засобів підсилення професійної спрямованості їх продуктивної праці.

Виконане дослідження не розв'язує всіх проблем професійного самовизначення сільських старшокласників. В подальшій науковій праці планується дослідження специфіки профорієнтації в різних типах сільських шкіл, використання місцевого телебачення і радіо у профорієнтаційній роботі тощо.

- co-operation of family, school and state.

Основні положення дисертації висвітлені в публікаціях автора:

1. Виховання суспільної і пізнавально-трудової активності у пасивних учнів V-VIII класів: Методичні рекомендації класним керівникам. - Рівне, обласний ІУВ, 1987. - 31с.
2. Трудове виховання учнів в сільській школі /Актуальні питання виховання підростаючого покоління. - Москва. - - Запоріжжя, 1988. - - с.91-94.
3. Професійна орієнтація учнів IV-X класів у процесі ознайомлення з сільськогосподарською технікою: Методичні рекомендації. - Рівне: Обласний ІУВ, 1988. - с.50
4. Самоврядування в трудовому загоні старшокласників: Методичні рекомендації на допомогу керівникам трудових загонів старшокласників, - Рівне: Обласний ІУВ, 1988. - 20с.
5. Вивчення професійно важливих якостей і деяких психологічних процесів школярів: Методичні рекомендації. - Рівне: Обласний ІУВ, 1989. - 55с.
6. Орієнтація учнів на професії сільськогосподарського виробництва. Методичні рекомендації. - Рівне: Обласний ІУВ, 1989. - 38с.
7. Реалізація курсу "Основи підприємницької діяльності": Методичні рекомендації. - Рівне: Обласний ІУВ, 1992. - 21с.
8. Форми і методи профорієнтації школярів: Методичний посібник для вчителів /За ред.М.П.Тименка. - Рівне:Обласний ІУВ, 1992. - с.8-21 /у співавторстві/.

РЕЗЮМЕ

В диссертации исследуются пути совершенствования организационных форм и методов профессиональной ориентации учащихся VIII-XI классов сельских общеобразовательных школ. В результате теоретико-экспериментальной работы автор формулирует одно из концептуальных положений сущности профессиональной ориентации учащейся молодежи, анализирует социально-экономические условия повышения эффективности профориентации, а также предлагает с этой целью использовать межпредметные связи, общественно-полезный, производительный труд школьников и приобщать к профориентационной работе родителей и трудовые коллективы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА :

пути совершенствования, организационные формы и методы профориентации, сельские старшекласники, межпредметные связи, общественно-полезный, производительный труд, взаимодействие семьи, школы и трудовых коллективов.

SUMMARY

This research work deals with the ways of improving the forms and methods of career counseling of the seniors in country secondary schools. As a result of theoretical-experimental work the author represented one of the conceptual principles of the essence of the pupils career counseling, analyses social-economic conditions of improving the effectiveness of career counseling and for this purpose offered to use the subject relationships, socially useful productive labour and to draw parents and staffs into career counseling work.

KEY WORDS :

- the ways of improving,
- the forms and methods of career counseling,
- country seniors,
- subject relationships,
- socially useful productive labour,
- co-operation of family, school and staffs.

430523

AB 35.817